

ցող պահապաններն այ ձեռքերնին դրօշակ մը բռնած կըշարժեն՝ ճամբուն ապահովութիւնն իմացընելու համար, երբեմն այ ձեռքերնին դէպ ի ճամբան երկընցուցած կըլինան՝ նոյն մըտքով (6) :

Երկարուղիներուն վրայի երկարները տեղ տեղ իրարու հետ խառնուածի պէս կերեւան. այսպիսի տեղուանքը կառաշարքերը մէկ գծէն մեկալը անցընելու համար են, եւ այս վախճանաւ գործիք մը կայ հոն *արցան* ըսուած՝ որ պէտք եղած ատենը կըդարձընեն, ու անով երկարները դէպ ի մէկդին կամ մեկալ դին քաշելով՝ կառաշարքին ընթացքը դիւրին կերպով մը կըփոփոխեն (9) :

Ուրիշ շատ զարմանալի գիտելիքներ այ կան այս հրաշալի գիւտին վրայ, բայց անոնք գրքերու մէջ այ կըգտնուին. իմ միտքս այն էր որ այսօրուան նամակիս մէջ երկարուղիներուն համառօտ մէկ ստորագրութիւնն ընեմ քեզի. յուսամ որ զոն կըլլաս : Ողջ լեր :

Այս նամակին խօսքերուն իբրեւ զգալի բացատրութիւն դրինք անա հոս երկարուղիներուն գըլխաւոր մասանցը ճիշդ մէկ պատկերը՝ գաղղիարէն ամսագրէ մը առնելով : Եւ որովհետեւ պատկերին մէջի խօսքերը գաղղիարէն են, մենք բուահամարներով անոնց հայերէնը նշանակենք՝ ի դիւրութիւն մերազնեայ ընթերցողաց .

1. Կայարանի մը ներսի տեսքը. — ձեմելիքներուն վրայ՝ սպասարաններուն բով գտնուող ճանապարհորդներ. — Շրջուն բոլորակներ. — Կայարանապետ. — Փոխանորդ կայարանապետի. — Պահանորդ. — Բոլորակ դարձընողներ. — Բեռնակիրներ :
2. Կամարակապ ճանապարհ :
3. Լեռան տակը շինուած ստորուղիէ մը անցնող կառաշարք :
4. Շրջուն բոլորակի վրայ դրուած սայլ :
5. Պտուտակով վերցուած ձեպընթաց :
6. Հանգրուան. — Հանգրուանապետ. — Պահանորդ. — Ազդարար. կարմիր էրեսը՝ կենցալու նշան, կանանցը՝ ծանր քայելու, կողմնականը՝ առաջ էրթալու :
7. Երկարուղին շտկելու աշխատող գործատորք :
8. Ջրհան, կամ ջրաբաշխական մէքենայ :
9. Արցան ըսուած գործիքով ճամբայ փոխել :
10. Շոգեգործի .
11. Ամխարան .
12. Բեռնակառք :
13. ձեպընթաց :
14. Երկրորդ դաս :
15. Առաջին դաս :
16. Թղթատար կառք :
17. Նամակատուն :
18. Վաճառք :
19. Ախոռ .
20. Ռանվիբայ կամ ուղեպան :
21. Գոմ :
22. Կարի կառք :
23. Երրորդ դաս :

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՀԱՅԻ Ի ՌՈՒՍՍՍԱՆ

Մեր ազգին Ռուսաստանի մէջ գտնուած մասին պատմութիւնը շատին անձանօք է, ու վերջի դարերուս ազգային դէպքերը գիտնալ ուզողներուն համար շատ հետաքրքրական տեղեկութիւն : Մոսքուայի Լազարեան ճեմարանին ազգասէր ու մեծապատիւ հիմնադիրները, եւ մանաւանդ այժմու հոգաբարձուները՝ Աղա Յովհաննէս եւ Աղա Խաչատուր Յովակիմեանք Լազարեանց, մասնաւոր գովութեան եւ ազգային շնորհակալութեան արժանի են արդարեւ նաեւ անոր համար որ փոյք եւ խնամք ունեցեր են հաւաքել ու տպել տալու

LES ARMÉNIENS EN RUSSIE.

L'histoire des colonies arméniennes de la Russie est peu connue, malgré sa grande importance et le vif intérêt qu'elle mérite de la part des hommes curieux de connaître les événements accomplis au sein de notre nation. Les généreux fondateurs de l'Institut des langues orientales de Moscou, et en particulier les curateurs actuels de ce bel établissement, MM. Jean et Christophe de Lazareff, ont acquis un titre de plus aux éloges et à la reconnaissance de leurs compatriotes, par le zèle et le soin qu'ils ont montrés en faisant recueillir et en publiant à l'imprimerie

իրենց հոյակապ ճեմարանին տպագրատանը մեջ Հայոց պատմութեանը վրայ որչափ հաւաստի տեղեկութիւն ու յիշատակութիւն որ գտեր են Ռուսաստանի դիւանները : Այս գործը ուսերէն է՝ երէք մեծկակ հատորներ, 1833ին տպուած :

Ամսագրոյս Հայկազեան Քանգարան ըսուած մասին մեծ զարդ կրճամարինք այն հաւաքման մեջի նշանաւոր հրովարտակներն ու տեղեկութիւնները . ուստի եւ նախ Մեծին Պետրոսի մեկ հրովարտակը կըրարգմանենք որ տուեր է մեր ազգին պատուաւոր գերդաստաններէն մեկուն, այս ինքն Ապրտեան Պետրոսին Զմիւռնացոյ եւ իր եղբարցը, որոնց բոռունքն ալ մինչեւ հիմա պահած են քովերնին այն հրովարտակին բնագիրը : — Բայց այս բարգմանութիւնները հարկադրեցանք պարզ գրաբառ ընելու՝ քան թէ աշխարհաբառ . եւ այս բանիս պատճառներէն մեկն ալ այս է որ Ռուսաստանի ազգայնոց շատ փափաքելի է (ինչպէս որ առանձին գրերով ալ խնդրեցին) բուն հայերէն կարդալ օրագրոյս այն կտորներն որ աւելի յատուկ կերպով մը իրենց կրվերարերին, քան թէ մեր սովորական Պօլտոյ աշխարհաբառովը :

Այն հրովարտակներէն նիւթ առնելով անուանի ուսու մատենագիրը Սերկէյ (Սարգիս) Կլինքա, տպագրած է « Համառօտ տեսութիւն պատմութեան Ազգին Հայոց ի սկզբնաւորութենէ նորին մինչեւ ցվերածնութիւն Հայկական Նահանգին ի կայսերութեան Ռուսաց » անունով գիրքը : Մենք անոր մեկ հատուածը հոս կըրարգմանենք իրրեւ յառաջարանական տեղեկութիւն, ու յետոյ կըրնենք ուրիշ յիշատակարանները :

« Աստուծոյ ոչ եւս լուիցուք որոտմունս պատերազմի, ոչ եւս տեսցուք արեան ճապաղիս . քանզի անկաւ Հայաստան, կամ թէ լաւ եւս ասել՝ անկաւ վաղեմին բազաւորութիւն Հայաստանեայց, բայց ոչ անկաւ եւ բնութիւն նորին՝ որ անդ միայն յապկանի եւ ընդ փոշի գայ՝ ուր մարդկայինս միտք կապկալ կաշկանդիցի յանարգ անգործութեան : Յետ կործանելոյ բազաւորութեանն Հայոց, բացաւ առաջի նոցա նոր իմն ասպարեզ երկրակալութեանց, — բայց խաղաղաւետ երկրակալութեանց որք ոչ ան արկանեն որդւոցմարդկան, այլ սահմանեալք են ի Տեսչութիւնն Աստուծոյ ի գարմանել գնտաւ եւ ի կազդուրել ցորչափ կայցենն ի վերայ երեսաց երկրի ան-

de leur institut tout ce qu'ils ont trouvé, dans les archives du gouvernement russe, de documents et de mémoires relatifs à l'histoire des Arméniens. Cet ouvrage, qui a paru en 1833, presque entièrement en langue russe, a trois gros volumes in-4°.

Nous croyons qu'un choix des pièces les plus remarquables de ce recueil serait un ornement de notre musée arménien; ainsi nous commençons par traduire une charte très-remarquable de Pierre le Grand, octroyée par lui à une des plus honorables familles de notre nation, M. Bedros (Pierre) Abro de Smyrne, et ses frères. L'original de cette charte se trouve entre les mains de leurs successeurs. La version arménienne que nous en avons faite est dans l'idiome antique, que nous avons préféré pour cette pièce, comme nous le ferons pour les autres qui suivront, au dialecte moderne. Un des motifs de cette exception au système généralement adopté dans cette Revue, c'est le désir que les Arméniens de Russie nous ont souvent exprimé, de pouvoir lire, dans notre publication, en arménien littéral, les documents ayant trait spécialement à leur position, dans le pays qu'ils habitent, car ils comprennent beaucoup mieux notre langue ancienne que le dialecte de Constantinople.

M. Serge Glinka, écrivain russe distingué, s'est servi de ces documents pour composer la dernière partie de son ouvrage intitulé : *Coup d'œil général sur l'histoire de la nation arménienne, depuis son existence jusqu'au rétablissement de la province d'Arménie, dans l'empire Russe*. Nous traduisons un fragment de ce livre pour servir d'introduction au recueil des pièces qui doivent paraître dans un ordre successif.

« Ici, nous n'entendrons plus le coup du tonnerre guerrier; ici, nous ne verrons plus des batailles sanglantes: l'Arménie est conquise, ou, pour mieux dire, l'ancien royaume d'Arménie est soumis. Mais la nature n'est pas domptée, la nature, qui échappe à la corruption et à l'anéantissement là même où l'intelligence humaine reste engourdie dans une inaction méprisable. Par suite de la destruction du royaume d'Arménie, une nouvelle carrière de conquêtes s'est ouverte devant les Arméniens; conquêtes pacifiques, qui, loin d'effrayer l'humanité, sont destinées, par la volonté de la Providence à nourrir, à fortifier cette humanité tant qu'elle subsistera sur la terre, soumise à la nature qui aime

բաժան ի բնութենե, որ քանզի սիրող է մարդկեղեն վաստակոց՝ պատկզնոսապարգևօքն իւրովք, այսինքն առատանոս աղբերօք երկրագործութեան եւ ճարտարութեան... : Ի ծոցոյ բազմադարեան ժողովրդոցն Հայաստանեայց արձակեցաւ ոգի ճարտարութեան եւ վաճառաշահութեան. եւ երկրումքս այսու հնարիւք Հայք յասպարիզի խաղաղութեան զօղիչք եղեն մօտաւորագոյնք եւրոպայ եւ Ասիոյ... :

« Քաջ գիտելով Հայոց զգօրութիւն մարդկեղեն խօսից եւ զազդեցութիւն նորին յայս՝ յորժամ ոչ վարձկան շրքամբք հաղորդիցի ի նոսա, քաջ գիտելով եւ զգօրութիւն բարոյական բերմանց սրտից մարդկան, ոչ միայն ուսան զպեզուս սանմանակից ազգաց, այլ եւ զուն զործեցին խելամուտ լինել բուսոյ բարուց նոցին, եւ քեզինչ խարբերութիւնք իցեն նոցա ընդ այս ի ժողովրդոց զօղիւք ճարտարութեան եւ վաճառականութեան. որով եւ անխտիր հաւատարմութեամբ վաստակեցին եւ յաշխարհս մանմետականաց եւ ի բազաւորութիւնս քրիստոնէից... :

« Ջնչեցաւ յերեսաց երկրի անուն բազաւորութեան Հայոց, այլ ազգն կայ եւ մնայ : Հնդկաստան եւ այլ եւս կողմանք աշխարհի բացին զգրունս հիւրընկալութեան առաջի ժրաշան ճարտարութեան ազգին Հայոց... Շահարաս տիրապետեալ Հայաստանի, զրնակիչսն աշխատասէրս տարեալ բնակեցոյց մերձ յԱսպահան ի նորն Ջուղայ, ... եւ նորս ի սկզբանէ ժէ զարուն մինչեւ ցմեջ ժէ զարու անուանիք եղեն յԱրեւելս եւ ընդ եւրոպէ մեծատարած վաճառաշահութեամբ որ զամ քան զզամ ծառայեցաւ մինչեւ ի հետաւոր սանմանս Ասիոյ, եւ ի վերջէ մուտ եգիտ ի Ռուսաստան... :

« Յիշատակք վաճառաշահութեան Հայոց ընդ նախնուցն Ռուսաստանի այսօրքիկ են .

« Ա. Յաւերակս վաղեմի մայրաքաղաքին Բուլղարաց առ Վոլկա գետով բազում գերեզմանք գտեալ են հայերէն տապանագրովք, յորս ոմանք ունին զբուականս 2 եւ 10 զարուց. անդանօր գտեալ են եւ զբամբ հայկականք : Զայս աւանդին եւ Հայոց տարեգիրք եւ պատմագրութիւն ազգին Ռուսաց (Քարամզին) :

« Բ. Պատմագիրն Ռուսաց զայս օրինակ յայտնարանէ գիրսդ. « Յաւերակս Բուլղարաց քաղաքին, իննսուն վերստիս հեռի ի Խազանէ եւ ինն

le travail de l'homme et le couronne de ses dons, c'est-à-dire des bienfaits de l'agriculture et de l'industrie... Dans le sein antique de la société arménienne naquit et se développa le génie de l'industrie et du commerce : par ces deux moyens, les Arméniens devinrent, dans une lice pacifique, les intermédiaires immédiats de l'Asie et de l'Europe.

« Ils connaissaient la force de la parole et l'influence de communication de la pensée, non point par des lèvres étrangères. Ils connaissaient aussi la force des affections morales du cœur humain. Ainsi, non-seulement ils étudièrent les langues des nations limitrophes, mais encore ils s'efforcèrent de pénétrer l'esprit de ces nations, d'étudier leurs qualités morales et leurs rapports avec les autres contrées, d'après les liens qu'établissent l'industrie et le commerce... C'est ainsi que les Arméniens réussirent à gagner la confiance générale, et dans les pays des sectateurs du Coran et dans ceux des adorateurs de la Croix...

« Le nom du royaume d'Arménie disparut de la face du globe, mais la nation resta. Les Indes et autres contrées reçurent dans leur sein hospitalier l'infatigable travail et l'industrie des Arméniens... Schah-Abbas, s'étant emparé de l'Arménie, transporta les productions et les agents de l'industrie et du commerce universel de ce pays aux environs d'Ispahan, dans la bourgade de *Djoulfa*... et cette colonie arménienne fleurit, depuis le commencement du xviie jusque vers le milieu du xviiie siècle, en Orient et en Europe, par son vaste commerce, qui s'étendait chaque jour davantage dans les contrées lointaines de l'Asie, et enfin jusqu'en Russie...

« Les monuments attestant les transactions commerciales des Arméniens avec la Russie antique, sont les suivants :

« 1° Dans les ruines de l'ancienne capitale des Bulgares du Volga, on a découvert un grand nombre de tombeaux avec des inscriptions arméniennes. Quelques-uns de ces monuments appartiennent aux vi^e et ixe siècle. On y trouve aussi des monnaies arméniennes. Les chroniqueurs arméniens en font mention, et l'histoire de Russie en parle pareillement.

« 2° Voici en quels termes s'exprime l'historien russe (Karamzine) au sujet de cet événement : « Dans les ruines de la ville des Bulgares, à quatre-vingt-

վերստի ի Վոլկայե, գտան հայկական արձանագիրք ժԲ դարու. հառանելի իսկ է զի Հայք՝ ի վաղընջուց ժամանակաց հետե վաճառականութեամբ անուանիք, փոխանակելին անդանոր ընդ մորթոյ եւ ընդ կաշոյ աշխարհին Ռուսաց զվաճառս Պարսից եւ այլոց ազգաց : Այն արձանագիրք բարգմանեցան հրամանա Մեծին Պետրոսի յամի 1722 ի ձեռն Յովնանու Բարսեղեան հայկազն բնակչի Խազան քաղաքի : »

« Գ. Յամին 1062, հրովարտակա մեծի իշխանին Ռուսաց հրաւիրեալ կոչեցան Հայք յօգնականութիւն աշխարհին Քիւմայ, պայմանա զի յետ երկից ամաց հրաման լինի նոցա հաստատել զբնակութիւն իւրեանց ի Ռուսաստան ուր եւ ախորժիցն : Բնագիր հրովարտակին այնորիկ եւ ազատագրոյ եղծեալ է ժամանակաւ, եւ զբարգմանութեանն եւեք յիշատակ առնեն պատմագիրք Հայոց :

« Գ. Արքայն Լեհաց Քազիմիր Գ, առեալ պատերազմաւ յամին 1350 զԼեմպերկ, որ եւ Իլվով, եւս եւ զքաղաքս Չերվեն նահանգի, շնորհեաց Իվովացոց զարտօնութիւնս Մակտակուրկ քաղաքի, եւ խրախուսեաց զՀայս ի վաճառաշահութիւն, խոստացեալ նոցա զանխտիր ազատութիւն աստուածպաշտութեան... Գիտեր խոհականն Քազիմիր զի հայաճանք զայրացուցանեն զոգիս մարդկան՝ առանց նուաճելոյ գնտին, նմին իրի եւ հորդեաց առաջի Հայոց արտնետ ճանապարհ վաճառաշահութեան. եւ հայկականն ոգի ազատօրեն քոխս առեալ՝ վաղ ընդ փոյր կցորդեաց վաճառականութեամբ զԻլվով քաղաք ընդ Ասիոյ եւ ընդ Յունաստանի :

« Այսմ վկայե պատմագիրն Լեհաց Պանտրեկ : Նոյն պատմագիր յիշատակե եւ զամուսնութիւն Անդրէի Բ արքային Մաճառաց ընդ դստեր Լեւոնի Հայոց արքայի ի ժամանակին յորում Անդրեաս ուղեւորեալ զնայր ի Պաղեստին : Վլատիլա Գ (արքայ Լեհաց) հնարեցաւ հաստատել զՀայս ի Լեհաստան, այլ ազատասերն վաճառաշահութիւն ձգեաց զՀայս եւ ի Քիւմով, ուր այնչափ աճեցին ի բազմութիւն զի եւ եկեղեցի կառուցին քարաշէն, եւ Ստեփանոս Ռոշքա մատենագիր Լեհաց ասե երէ այն եկեղեցի ի վերջասաներորդի դարուն կործանեալ էր : Իսկ իբրեւ դադարեաց մարտ պատերազմի Լեհացն եւ Ռուսաց, փութացան Հայք ի վայելումն ազատութեանն եւ հիւրասեր ասպնջականութեան որ ընծայէր նոցա, եւ զվաղընջուց աշխարհս մեր ընտրեցին անձանց ի նոր հայ-

« dix verstes de Kasan et à neuf verstes du Volga, on « a trouvé des inscriptions arméniennes du xiie siècle; il est probable que les Arméniens, depuis bien « longtems célèbres par leur commerce, échangeaient dans cette ville les peaux et les cuirs de « Russie avec les marchandises persanes et autres. « Ces inscriptions ont été traduites pour Pierre le « Grand; en 1722, par Ivan Wassilief (Ohannès « Parséghian), Arménien de Kasan. »

« 3° Dans l'année 1062, les Arméniens ont été invités, par un rescrit grand-ducal, à venir en aide aux habitants de Kief, contre l'invasion des Polonais, sous la condition qu'ils seraient autorisés, après trois ans de séjour en Russie, à s'y établir librement. L'original de cette concession et de ce privilège a été détruit par le temps; il n'en resta qu'une traduction dont les chroniqueurs arméniens font mention.

« 4° Casimir III, roi de Pologne, s'étant emparé, en 1350, de la ville de Lemberg ou Lvov, et des villes de la province de *Tcherven*, accorda à Lemberg les droits magdébourgiens, et pour encourager les Arméniens et les autres habitants à faire prospérer le commerce, il leur assura indistinctement la liberté de conscience... Casimir savait bien que la persécution exaspère les esprits sans les convaincre, c'est ainsi qu'il fraya à l'industrie un chemin libre de toute entrave. L'essor spontané de l'esprit arménien réunit bientôt la ville de Lemberg, par les liens du commerce, à l'Asie et à la Grèce.

« Ceci est attesté par l'historien de la Pologne Bandtké. Le même écrivain fait mention du mariage d'André II, roi de Hongrie, avec la fille de Léon II, roi d'Arménie, union qui eut lieu à l'époque de l'expédition d'André en Palestine. Vladislav IV, par un privilège donné aux Arméniens de Lemberg en 1641, s'efforça d'attacher les Arméniens au territoire polonais; mais le commerce, qui aime la liberté, les attira aussi à Kief. Ils ont peuplé cette ville, et possédaient, pour leur culte particulier, une église en pierre; l'écrivain polonais Etienne Roshka, dit que cette église, au xvie siècle, était tombée déjà en ruines. Les Arméniens, en profitant de la tolérance et de l'hospitalité qui leur étaient accordées, aussitôt que cessa la guerre entre la Pologne et la Russie, choisirent notre antique pays

րենիս : Ոմանք ի նոցանէ եւ ի գինուորութիւն գրեցան Իշխանացն Ռուսաց, եւ ստացան կարուածս ի Ռուսիա եւ ի Լիբուանիա : Հայկազն իշխանն Յովսէփ Երկայնարագուկ Արղուբեանց պատմէ ի յիշատակարանս իւր երէ իբրեւ առին Քարարք պատերազմաւ զաշխարհն Հայոց յամին 1262, բիւրաւոր գերդաստանս խաղացուցեալ անտի բռնութեամբ՝ բնակեցուցին ի սահմանս Աժտերխանու եւ Խազանայ : Բազումք ի նոցանէ ըստ բնածին ատելութեանն զոր առ բռնակալսն ունէին՝ փախուցեալ անկան ի Տարիա (ի Խրիմ), եւ բնակեցան ի Կաֆայ, յԵսկի-Խրիմ եւ մերձ ի Սուտաղ... Աւանդութիւն է առ Հայս երէ յաուրս Վլատիմիրայ Մոնոմախի (մեծի իշխանին Ռուսաց) էին ի Բիելվ ճարտարարուեստ բժիշկք հայկազունք... Հաւանելի յոյժ բուի զի Հայք վաճառաշահ լինէին ընդ Ռուսիոյ ընկերակցութեամբ Յունաց՝ ընդ Կոստանդնուպոլիս անցանելով : Ի ժՁ դարու մեծաւ յաշողութեամբ եւ բազմաբիւ ընկերակցութեամբք տուրեւտով լինէին Հայք յԱժտերխան, Ի Խազան եւ ի Մոսքուա, ուր եւ ունէին նոքա՝ որպէս ասի՝ առանձինն տեղի Իջևան Հայոց անուանեալ ի Պելյոկորոտ քաղի քաղաքին :

« Յամին 1626 սկսան Հայք վաճառաշահ լինել ի սահմանս Ռուսաց ընդ անընդմէջ հովանաւորութեամբ պետութեան, որպէս յայտ է ի յիշատակարանաց ղեսպանական գործոց . եւ բուի քէ վաճառաշահութիւն նոցա ոչ դադարեաց երբէք, այլ եւ աճեաց օր ըստ օրէ... Յամին 1639, Չարարիա Սպարաղեան (Սփարաճոյ) եկն ի Պարսկաստանէ յԱժտերխան ընդ ծով, եւ յամին 1660 երկր առ արքայն Ալեքսէյ Միխայլովիչ ի Մոսքուա բազմապատիկ ընծայս երեսելիս արեսելեան ճոխութեամբ : Ի բիւս ընծայիցն այնոցիկ էին եւ մահիճք բանկազինք եւ հոյակապք որ կան մինչեւ ցայսօր . եւ քազաւորն յիւրմէ կողմանէ փոխարէն ընծայս ետ նմա ի բերոց երկրին : Իսկ յամին 1667 հաստատեցան պայմանք դաշանց ընդ գործակալս բնակչացն Զուղայի, որոց եւ հրաման լինէր տանելոյ ի Ռուսաստան զվաճառս Պարսից, եւ կարգել զօր գործակալ ի Մոսքուա, որ էր յայնժամ անգղիացի ոմն Քոլմաս Պրեյն անուն : Ի վեպս 1671 ամին յիշատակի ընդ արուեստագետս Հայոց նկարիչ ոմն ճարտար՝ Բակուբեանց անուն : Յամին 1667 հրաման եղև Հայոց հասնել ի Ռուսիոյ զբերս աշխարհին եւ տանել յօտար երկիր, քեպետ եւ այս հրաման ջեզիտ ինչ յաշողութիւն մեծ :

pour leur patrie nouvelle. Quelques-uns entrèrent dans la milice des grands-ducs de Russie, et achetèrent des terres, dont ils restèrent longtemps propriétaires, en Russie et en Lithuanie. Il est dit dans les mémoires du prince arménien Joseph Dolgorouki Argoutinsky, que les Tatars, s'étant emparés de l'Arménie en 1262, en arrachèrent des milliers d'habitants, et les entraînent aux environs d'Astrakan et de Kasan. Quelques-uns de ces colons, poussés par la haine innée dans l'homme contre toute violence, se sauvèrent en Tauride et s'établirent à Caffa, à Staroi-Crim et près de Soudak... Une tradition arménienne dit que du temps de Vladimir Monomaque, il y avait à Kief d'habiles médecins arméniens. On peut aussi affirmer, d'une manière positive, que les Arméniens faisaient le commerce avec la Russie, en société avec les Grecs, par Constantinople. Aux xvie siècle, ils trafiquaient avec beaucoup de succès, et en compagnies nombreuses, à Astrakan, à Kasan et à Moscou, où ils avaient, dit-on, dans le quartier de Bieloïgorod leur *dvor* (cour ou casino arménien)...

« On voit, par les actes du département des ambassades, que les Arméniens ont commencé, dès l'année 1626, à faire le commerce dans l'intérieur de la Russie, sous la protection immédiate du gouvernement; il paraît même que ce commerce était incessant et fit de grands progrès. En 1659, Zacharie Sparadof (Sparadian), membre d'une compagnie arménienne de commerce, arriva de la Perse à Astrakan par mer, et, en 1660, il offrit à Moscou, au tzar Alexis Mikhaïlovitch, des magnifiques présents, produits splendides de l'art oriental. Parmi ces cadeaux étaient des lits somptueux qui existent encore de nos jours. Le tzar lui donna en retour des productions du pays. Dans l'année 1667, un contrat fut passé avec les agents arméniens de la société de Djoulfa; en vertu de cet acte, il était permis aux Arméniens d'importer en Russie diverses marchandises de Perse, et de se choisir un agent à Moscou, qui fut alors Thomas Breyne, Anglais de nation. On voit, dans les relations de l'année 1671, qu'il y avait à Moscou, parmi plusieurs artistes arméniens, un habile peintre nommé *Pagouriants*. En 1667, les Arméniens ont eu la permission d'exporter leurs marchandises de Russie à l'étranger. Mais cette auto-

Յամին 1686 քոյ տուա նոցա վաճառաշահ լինելու քնդ Շուեստ' անցանելով ընդ Նովկորոտ, այլ յետ փորձելոյ զիրեն ի բազում նուագս, բեպետ եւ յաշողել յաշողեցին, սակայն ի պատճառս անհնարին տարակայութեան Հայաստանի յաշխարհէն Շուեստաց' հատաւ վաճառաշահութիւնն այն :

« Ընդ այն ժամանակս հսկայազօր աշխարհակայն իւրոյ դարուն, Պետրոս Առաջին, զօրութեամբ անխոնջ եւ հնարագետ մտացն իւրոց նոր իմն Ռուսաստան ի հնումն ստեղծագործեաց. տարաւ եմոյժ գեա յերոպէ, եւ հրաշալի արուեստի յաղբահարեալ զբնութեանն օրէնս' կառոյց զհիւսիսայինն իւր մայրաքաղաք ի սահմանաձայրս Ովկիանու : Յամին 1708 նորոգողն Ռուսիոյ հրաման ետ Հայոց առաքել զվաճառս իւրեանց յերոպական գաւառսն ընդ Նարվա եւ ընդ նորակերտն Փերբուրկ... Իսկ յամին 1717, մինչդեռ մեծն Պետրոս յԱմստերդամ էր, ետ զհրովարտակ հայկազն վաճառականին Զմիւռնացոյ Ապրօ անուն, որ ի Հոլանտիա էր ի ժամանակին, եւ հրովարտական այնուիկ հրաւիրէր զՀայս Տաճկաստանի վաճառաշահ լինել ընդ Ռուսիոյ : »

Աստե՛ն աւասիկ հատեալ զբել բանիցն Կլինքայի' դնեմք զբուն իսկ զքարգմանութիւն այնր նշանաւոր հրովարտակի :

« Ողորմութեամբն Աստուծոյ մեր ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՋԻՆ, Արքայ (Յար) եւ ինքնակալ ամենայն Ռուսաց, եւ այն եւ այն եւ այն :

« Յայտ առնեմք սովաւ ամենեցուն որոնց անկ իցէ զիտել, եւ մանաւանդ ղեկավարիչ ձերակուտին մերում, կուսակալաց եւ փոխանորդաց նոցին, հրամանատարաց, խորհրդականաց զաւառաց, եւ զհնուորական եւ քաղաքական ոտովկանաց ըստ ամենայն կարգէ, եւ որոց ի քաղաքս իցեն վերատեսչաց, քաղաքապետաց եւ մարտի պաշտօնեից, երէ քանզի ի ժամանակի յորում էաքն ի Հոլանտիա' Հայկազնն Պետրոս (Փիթեր) Ապրօ խոնարհարար ծանոյց Մեզ աղերսագրով զի եա եւ երկօքին եղբարքն իւր Աբրահամ եւ Ստեփան Ապրօ' բնակեալք ի Զմիւռնա' վաճառաշահութիւն մեծ ունին ի Հնդկիս, ի Պարսս, ի Տաճկաց աշխարհին եւ յերոպական քաղաքութիւնս կողմանցս այսոցիկ, եւ վաճառակաւութիւնս նոցին մեծաւ մասամբ մեռաքս է եւ այլ բերք Պարսից եւ Օսից, եւ միանգամայն մեծաւ ակնածու-

risation exista sans qu'elle ait donné lieu à un grand succès. Il fut concédé aussi aux Arméniens, en 1686, de faire le commerce avec la Suède par Novgorod. Après quelques essais, assez avantageux, la distance considérable entre l'Arménie et la Suède fit cesser ces relations.

« Cependant Pierre le Grand, ce géant formidable de son siècle, par la force de son esprit actif et créateur, éleva en pleine Russie une nouvelle Russie; il l'introduisit dans l'Europe; il triompha glorieusement de la nature, et fonda sa capitale du nord sur les frontières de l'Océan. A cette époque, vers 1708, le régénérateur de la Russie autorisa les Arméniens à expédier leurs marchandises dans les diverses contrées de l'Europe par Narva, tout récemment conquise, et par Pétersbourg, qui venait d'être fondée... Pierre le Grand, pendant son séjour à Amsterdam, donna un privilège à l'Arménien Abro, de Smyrne, qui se trouvait alors en Hollande. Le point capital de ce privilège est que Pierre le Grand appelait les Arméniens de Turquie, qui n'avaient pas encore visité la Russie, à venir faire le commerce dans son pays. »

Qu'il nous soit permis d'interrompre ici le fil du récit de M. Glinka, pour produire la traduction même de cette pièce importante.

« Nous, PIERRE Ier, par la grâce de Dieu tzar et empereur de toutes les Russies, etc., etc., etc,

« Déclarons par les présentes à tous ceux qu'il appartiendra, et nommément à notre sénat dirigeant, aux gouverneurs, aux vice-gouverneurs, aux commandants, aux *landraths* et aux chefs de toute administration militaire et civile, de même que, dans les villes, aux inspecteurs, aux bourgmestres, et aux employés des douanes, que, pendant notre séjour en Hollande, l'Arménien Pieter Abro, nous représenta très-humblement, dans un mémoire, que lui et ses deux frères, Abraham et Stépan Abro, demeurant à Smyrne, font un grand commerce aux Indes, en Perse, en Turquie et dans ces contrées-ci des souverains de l'Europe, lequel commerce consiste principalement dans la soie et autres marchandises provenant de la Perse et de l'Osséthie. Il nous déclara, en même temps, très-humblement, que lui et ses frères susdits sont dans l'intention de traverser,

« բեամբ առաջի արար Մեզ զի նա եւ եղբարքն
 « իւր երկրքին կամին ի սակս այնպիսոյ վաճա-
 « ռաշահութեան իւրեանց ընդ բազաւորութիւնս
 « մեր եւ ընդ զաւառս անցանել զնայ ի Պարս-
 « կաստան, եւ անտի զվաճառս աշխարհին ի սահ-
 « մանս յայտոսիկ ամել եւ նոքօք տուրեւտիկ
 « լինել, անցանելով ընդ քաղաքս մեր ընդ Աժտեր-
 « խան եւ ընդ Եարոսլաւ, ընդ Արքանկել, ընդ
 « Մոսքուա եւ ընդ արոտանխտան մեր Սանքք-
 « Փերրպուրկ : Նոյնպես եւ ի զաւառս բազաւո-
 « րութեան մերոյ ամենայն ազգի ազգի վաճառուք
 « այնպիսեօք տուրեւտիկ լինել՝ հատուցանելով
 « զարժանն բաժ մաքսի. միայն քե հրամայիցեմք՝
 « զի յայնց վաճառուց զորս ինքեանք եւ զորժա-
 « կալք նոցին ի Պարսս եւ ի Պարսից ի մեր բա-
 « զաւորութիւնս, ընդ որ եւ իցե քաղաքս մեր եւ
 « նաւահանգիստս եւ որով ճանապարհաւ եւ յօ-
 « ժարիցին տանել, կամ ի զաւառս բազաւորու-
 « րեան մերոյ վաճառել, եւ կամ միայն անցեալք
 « ընդ նոսին՝ ի սահմանս յայտոսիկ բերել կամի-
 « ցին, զբաժ մաքսից առնուլ յայնցանէ ամենեւին
 « յար եւ հման բաժիցն զոր Զուղայեցիք բնիկ
 « հպատակք տերութեանն Պարսից հատուցա-
 « նեն. եւ առ այս նա ինքն խնդրեաց ի Մենչ
 « խոնարհութեամբ արտօնութիւնս եւ հրամանս :
 « Որոյ վասն եւ մեք առ ի բազմացուցանելոյ
 « ի բազաւորութիւնս մեր եւ ի զաւառս զվաճա-
 « ռաշահութիւն, ոչ միայն զիջանել ըստ ամե-
 « նայնի ի խնդիրն հաւանեցաք, այլ եւ զհրովար-
 « տակս մեր գալս եւ զարտօնութիւնս տալ նմին
 « հաճեցաք, հրամայելով յիշատակելոցն ի վեր
 « անդր՝ ձերակուտին, կուսակալաց եւ փոխա-
 « նորդաց նոցին, հրամանատարաց, խորհրդա-
 « կանաց, եւ զինուորական եւ քաղաքական ոս-
 « տիկանաց, եւ մաքսի պաշտօնեից, զի յորժամ
 « Պետրոսն եւ Արրահամ եւ Ստեփան Սպրօ սովին
 « հրովարտակաւս մերով սակս վաճառաշահ
 « լինելոյ ընդ մեր բազաւորութիւնս ճանապարհ
 « առնիցեն, եւ կամ զորժակալս յիւրեանց կող-
 « մանէն վաճառուք հանդերձ առաքիցեն, ամե-
 « նայն ուրեք ազատս եւ անարգելս ընդ ցամաք
 « եւ ընդ ծով՝ ընդ որ ճանապարհ եւ ընդ որս
 « ի քաղաքաց եւ յօժարիցին գնայ, հանդերձ որե-
 « րովն իւրեանց եւ կարասուով, արձակել զնոսս,
 « ոչ ինչ ամենեւին առնելով՝ նոցա զրկանս եւ
 « խափանումն, այլ մանաւանդ ըստ խնդրոյ
 « նոցին մատուցանել նոցա զամենայն օգնակա-
 « նութիւն : Իսկ ի վաճառուց որ գտանին ընդ նոսս

« pour les besoins de leur commerce, nos états et
 « pays pour se rendre en Perse, et de là importer les
 « marchandises du pays dans ces contrées-ci, et
 « entrer en relation avec nos villes d'Astrakan et
 « d'Yaroslavl, d'Arkhangel, de Moscou et notre
 « résidence de Saint-Petersbourg; de faire égale-
 « ment le commerce dans notre empire avec toutes
 « ces marchandises, moyennant le paiement d'un
 « droit convenable, nous priant de donner l'ordre
 « pour que les marchandises qu'eux-mêmes ou leurs
 « agents transporteront en Perse, où de là dans
 « nos états, par telle ville ou port de nos pays que
 « ce soit, par telle route qu'ils jugeront convenable,
 « ou qu'ils voudront vendre dans notre empire,
 « ou destinées par eux à passer en transit dans
 « notre pays, afin de les transporter dans ces con-
 « trées-ci, acquittent un droit entièrement con-
 « forme à celui que paient les marchands domici-
 « liés à Djoulfa, sujets de la Perse. A ces causes il
 « nous demanda très-humblement privilège et
 « consentement. C'est pourquoi Nous, voulant
 « augmenter le commerce dans nos états et pays,
 « avons daigné non-seulement acquiescer à sa re-
 « quête, mais même lui concéder gracieusement le
 « présent octroi et privilège, ordonnant à nos
 « susdits sénat dirigeant, gouverneurs, vice-gou-
 « verneurs, commandants, *landraths* et chefs de
 « tout service militaire et civil, et dans les villes,
 « aux inspecteurs, bourgmestres, et employés des
 « douanes, que lorsque les susdits Pierre, Abraham
 « et Stépan Abro, munis de notre présente charte,
 « se rendront dans nos états, dans le but de faire
 « le commerce, ou enverront des agents chargés
 « de leurs marchandises, ils soient partout libres
 « de circuler par terre et sur mer, par telle route
 « et par telle ville qu'ils voudront passer, avec tous
 « leurs gens et bagages, sans être assujettis à au-
 « cune vexation et empêchement; au contraire,
 « qu'à leur demande, on leur prête toute sorte de
 « secours. Quant aux marchandises qu'ils apporte-
 « raient avec eux, ou qu'ils expédieraient sous la
 « conduite de leurs agents, (nous ordonnons) aux
 « inspecteurs des douanes, aux bourgmestres et
 « aux autres employés, de n'exiger d'eux d'autres
 « droits, dans les lieux désignés pour la percep-
 « tion des revenus de notre trésor, que ceux aux-
 « quels sont assujettis les Arméniens de Djoulfa, su-
 « jets de la Perse, selon le contrat stipulé avec ces

« եւ կամ ընդ գործակալսնոցա առաքին, մաք-
 « սապետաց եւ քաղաքապետաց եւ այլոց պաշ-
 « տօնէից այնպէս առնուլ գրածն, եւ գործամ
 « բերեալս ի պատուիրեալ տեղիս ի գանձ մեր
 « արքունի, զի յամենայնի հանգունատիպ իցե-
 « առնելոցն ի Հայոց Զուղայեցոց հպատակելոցն
 « Պարսից ըստ պայմանաց հաստատելոց ընդ
 « նոսա. եւ բաց յայնմանէ մի ոք յանդգնեցի
 « պահանջել ինչ ի նոցանէ եւ ի գործակալաց
 « նոցա, եւ արկանել ի վերայ նոցին տուրս, եւ
 « մի ումեք ի մերոց հպատակաց լիցի խուել
 « զնոսա, այլ երկնչել ի ցասմանէ բարկութեան
 « մերոյ եւ ի սաստկապահանջ տուգանաց :

« Եւ այսպէս Մեր քազաւոր մեծագոր, արքունա-
 « կանաւս մերով Մեծուրեամբ մարդասիրաբար
 « հաճիմք հաւանիմք նոցին ինքեանց եւ գործա-
 « կալաց նոցա յարոտանիստն մեր Սանքք-Փերր-
 « պուրկ եւ յայս ի քաղաքաց ի վեր անդր յիշա-
 « տակելոց ազատօրէն բնականալ եւ վաճառա-
 « շահ լինել ամենազգի վաճառուք որ միանգամ
 « չիցեն պատուիրանա խափանեալք, եւ վաճա-
 « ռականութեան աղագաւ ուղեւորել յայս ի քա-
 « ղաքաց մերոց եւ ի քազաւորութիւն օտար, եւ
 « զվաճառս իւրեանց տանել կամ յղել ընդ շուր
 « եւ ընդ ցամաք, հատուցանելով՝ որպէս ի վեր
 « այսր ասացաւ՝ զպարտուպատշաճ բաժն՝ ըստ
 « ամենայնի յար եւ նման բաժից Հայոցն հպա-
 « տակելոց Պարսից : Այլ եւ հրամայեմք զի նմին
 « Պետրոսի Ապրօ եւ եղբարց նորին եւ գործա-
 « կալաց յամենայնի եւ առանել քան զամենեւին
 « մատուցի հովանաւորութիւն եւ օգնականու-
 « րիւն, որպէս զի գայն տեսանելով եւ այլոց եղ-
 « բարց նոցին Հայկազանց եւ վաճառաշահ ա-
 « րանց այլոց եւս ազգաց, յորդորեցին զնոյն
 « շահավաճառ ընդ աշխարհս մեր առնել ընդ
 « Պարսից : Որոյ վասն, եւ ի հաստատութիւն
 « սորին, Մերովս ձեռամբ ստորագրեցաք եւ քա-
 « զաւորականաւս Մերով կնքով զրոշմել հրա-
 « մայեցաք, եւ զհրովարտակս մեր գայս ի քա-
 « ղաքի եւ ի տեղիս յորս օրէն է գրածն առնուլ՝
 « ի գրի հարեալ տալ նոցա եւ կամ գործակալաց
 « նոցին ըստ առաջնոյ սովորութեան : Եւ երբ
 « ումեք ի նոցանէ կամ ի գործակալաց նոցա
 « դեպ լիցի եւ առանց այսր մերոյ հրովարտակի
 « սակս այնպիսոյ վաճառականութեան ի քա-
 « զաւորութիւնս մեր գալ, համարձակ եղիցի. եւ
 « այսմ ի վկայութիւն համարեցի յորժամ գորի-
 « նակ հրովարտակիս մերոյ հանդերձ ձեռնա-

« derniers, et de ne leur rien prendre, soit person-
 « nellement, soit en sus à leurs agents; qu'en
 « outre, aucun de nos sujets n'ait la témérité de
 « les soumettre à des impôts ou de les vexer, d'une
 « manière quelconque, sous peine d'encourir notre
 « disgrâce et de subir une amende énorme.

« Ainsi Nous, grand souverain, dans Notre Majesté
 « Royale, nous octroyons gracieusement à eux-mê-
 « mes, aussi bien qu'à leurs agents, un libre séjour
 « dans notre résidence de Saint-Pétersbourg et dans
 « les autres villes sus-mentionnées; leur permettant
 « de trafiquer sur toute sorte de marchandises non
 « prohibées; de se rendre, pour cause de commerce,
 « dans nos autres villes et dans un royaume étranger
 « quelconque, et de transporter ou expédier leurs
 « marchandises par mer ou par terre, moyennant le
 « paiement, ainsi qu'il a été dit plus haut, d'un droit
 « convenable, tout à fait conforme à celui qui est perçu
 « des susdits Arméniens, sujets de la Perse. Nous or-
 « donnons, en outre, qu'à ce même Pieter Abro
 « et à ses frères et agents soient assurées une pro-
 « tection et une assistance toutes particulières, afin
 « que, à leur exemple, les autres Arméniens, leurs
 « frères, et les commerçants des autres nations
 « soient attirés, en vue d'établir le même commerce
 « dans notre pays avec la Perse. C'est pourquoi,
 « et en confirmation du présent privilège, nous y
 « avons apposé notre signature de notre propre
 « main, et avons ordonné de le munir de notre
 « sceau souverain, et de le transcrire dans la ville
 « où est établie la perception des droits, et de
 « remettre copie d'icelui à eux-mêmes ou à leurs
 « agents, ainsi qu'il a été dit plus haut. Et s'il
 « arrive à quelqu'un d'entre eux ou de leurs agents
 « de se rendre dans notre royaume pour le même
 « commerce sans être porteurs de cet écrit, ils en
 « ont la liberté; et il leur suffira de produire, pour
 « tout témoignage, copie des présentes lettres avec
 « la signature et le sceau de Pieter Abro. Ordon-
 « nons encore d'agir en tout dans le même sens,
 « comme si notre écrit même était représenté en

« գրովն եւ կնքով նորին Պետրոսի Ապրո առաջի
 « առնիցեն. եւ ըստ այնմ կատարեսցի յամն-
 « նայնի այնպէս՝ որպէս թէ իսկականս այս Մեր
 « հրովարտակ մատուցեալ լինէր առաջի : Տուեալ
 « յԱմսդերտամ, ի 28 աուր ամսեանն Յունուարի
 « յամին 1717, եւ ի բազաւորութեանս մերոյ
 « 35 ամի : »

ԼԵՆՈՆ 2, ՎԵՐՋԻՆ ԹՅԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ :

(Շարայարութիւն 1 :)

Բ.

ԱՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Լեոն դուռը բանալուն պէս՝ երկու հոգի ելան դիմացը. մէկը վիթխարի հասակաւ ու կրօնաւորական կապալով (որ վանքին դոնապանն էր) անձանօր ու կասկածելի մարդու մը վզէն բռնէր էր, որ այն զօրաւոր ճանկերուն մէջ ճնշուած կը բօրվուէր՝ կաշխատէր որ ազատի, եւ անազակապեան էր :

— Անաւասիկ, ըստ դոնապանը՝ լաւ մը բօրվելով իր ձեռքի օրսը, անաւասիկ բշտաւասկանին մէկն որ չեմ գիտեր ինչպէս ներս եկեր է. քու խուցը կուզէր մտնել, եւ բռնեցի... կուզէր լախտովը զարնել ինձի : Աս ըսելով աւելի աչ ճնշեց :

— Թող զիս, բող կըս...
 Ողորմելի անազակին ձայնը կտրեցաւ, ու երեսը այնպէս կապուտցաւ որ կարծես թէ խղճուեցաւ մնաց...

— Եղբայր, կանչեց Լեոն՝ խեղճ անազակը դոնապանին ձեռքէն ազատելով. շնա տեսներ որ մարդուն հոգին կըրանես : Թէ որ մահացու մեղաց մէջ մտնուի քու ձեռքը, ինչ պատասխան պիտի տաս Աստուծոյ :

Գիրկն առաւ Լեոն այն անձանօր մարդը, տարաւ խուցը, անկողնին վրայ պառկեցուց, երեսին պաղ ջուր զարնելով՝ խեղքը գլուխը բերաւ...

Դոնապան եղբայրը մէկդի գնացեր էր :

Անազակապեալը աչուրները բացաւ, ու ելաւ անկողնին ձայրը նստաւ :

— Շնորհակալ եմ, հայր սուրբ, ըսաւ, շնորհակալ եմ : Չիս ազատելովդ զբեզ աչ ազատեցիր. վասն զի սա աղէկ գիտցիր որ երէ ես մտնելի այս վանքիս մէջ, ասոր քարը քարի վրայ չէր մնար :

Լեոն առանց ուշ դնելու անոր սպասուածից խօսքերուն՝ հարցուց իրեն թէ Միտը ինչ էր, որդեակ, որ զիշեր ատեն զողի պէս հոս մտար. պատասխան տուր, մի վախեր. դիմացինդ ներողամիտ եղբայր մըն է :

Ուրը ելաւ օտարականը, եւ խցին մերկութեանը վրայ նեղ-նական նայուածք մը բնեկն ետես ըսաւ. Հայր սուրբ, յայտնի բան է որ իմ հոս գալստ ոչ խցիդ կարասեացը եւ ոչ հագուստներուդ համար է. իմ միտքս խորիշ էր. բայց փոխուեցայ, վասն զի դուն ինձի կեանք տուիր : Այն աչ բաւական չէ, քու կենացը վնաս չկայ այսուհետեւ. — այնպիսի ատեն մը հասեր ենք որ խիստ քիչ մարդիկ, եւ ոչ իսկ գունդատապը, եւ ոչ արքայորդին, կրնան այս բանս զրուցել : Եւ գօտիեն կախուած փղոսկրէ սուլիչը ցուցընելով՝ վրայ բերաւ թէ անհ այս զոր-ծիքս բաւական է ինձի գետնէն այնչափ մարդ հանելու որ Գաղղիոյ բազաւորը այնչափ զօրք չունի : Հիմա դուռը բաց

« original. Donné à Amsterdam, ce vingt-huitième
 « jour de janvier de l'an 1717, et de notre règne
 « le trente-cinquième. »

LÉON VI, DERNIER ROI D'ARMÉNIE.

(Suite 1.)

II.

PILLAGE.

En ouvrant sa porte, Léon se trouva en face de deux hommes. L'un, de taille colossale et revêtu du froc des religieux, tenait par le cou un personnage inconnu et de figure suspecte, qui se débattait, pantelant, sous l'étreinte d'un poignet vigoureux. Le premier était le frère portier de l'abbaye, le second était le chef des malandrins.

— Voilà, dit le portier en imprimant une rude secousse à son prisonnier, un malheureux — que Dieu ait pitié de lui! — et ici il serra plus fort. Il s'était introduit je ne sais comment. Quand je l'ai saisi au moment où il allait pénétrer dans votre cellule, il a voulu me frapper de sa jague...

— Lâchez-moi! lâch...

Ici la voix du malheureux voleur s'arrêta, et la couleur violacée de son visage sembla annoncer une complète strangulation...

— Mon frère, s'écria Léon en lui arrachant le malheureux, vous ne voyez donc pas que vous tuez cet homme! S'il avait péri entre vos mains en état de péché mortel, quelle responsabilité vous encouriez!

Frère Léon prit l'inconnu dans ses bras, l'emporta dans sa cellule, le déposa sur son grabat et lui fit reprendre ses sens au moyen d'une aspersion d'eau fraîche...

Le frère portier s'était éloigné.

Le roi des malandrins ouvrit les paupières, et il s'assit sur le bord du lit.

— Merci, mon père, dit-il, merci! En me sauvant vous vous êtes sauvé vous-même; car, sachez-le bien, si j'étais mort dans cette abbaye, il n'en serait pas resté une pierre.

— Et pourquoi, mon fils, demanda le religieux sans prendre garde à la menace que contenaient ces paroles, vous êtes-vous glissé ici à la faveur des ombres comme un homme animé de coupables intentions? Répondez sans crainte; vous parlez à un frère bienveillant.

— Révérend père, répondit l'étranger en se levant et en jetant un regard ironique sur la nudité de la cellule, ce n'est pas assurément pour attenter à votre mobilier et à votre garde-robe que je suis venu ici; j'avais d'autres projets; mais j'y renonce : vous m'avez sauvé la vie. Bien plus, vos jours sont en sûreté; — bien des gens, même le connétable, même le dauphin, n'en pourraient pas dire autant par le temps qui court. Voici, continua-t-il en montrant un sifflet d'ivoire suspendu à sa ceinture, un instrument qui fait sortir de terre plus de gens que n'en compte l'armée du roi de France. Maintenant ouvrez-moi; je suis en état de sortir d'ici par où je suis entré.

1 Տես Ա Տարի, էջ 18, 36 :

1 Voir Tome premier, pages 18, 36.